V. H. 1936

Fig. 1. Elsø. Ydre, set fra Sydøst.

ELSØ KIRKE

MORSØ SØNDER-HERRED

Kirken var 1555 og siden sammen med Lødderup annekteret til Nykøbing[1] og er fra 1939 *Anneks* til Lødderup. Tienden tilskødedes 3. Juli 1721 Byfogeden i Nykøbing, Rasmus Jørgensen[2] og tilhørte senere forskellige Herregaardsejere, saaledes 1809 Kaptajn Tøttrup til Dueholm[3], sml. ogsaa Klokke S. 797. Den overgik til Selveje 1. Januar 1935.

Sognet er et af de mindste paa Mors. Kirkegaarden hegnes af Kampestensdiger og har i Øst en Indkørsel med Granitpiller, hvis nærmest halvkugleformede Afdækninger krones af Topkugler.

Kirken bestaar af Kor og Skib fra romansk Tid samt Vaabenhus fra 1700'erne. Orienteringen er saa godt som korrekt.

Den lille, romanske *Granitkvaderkirke,* Kor og Skib, har Skraakantsokkel, over hvilken Murhøjden er o. 3,90 m. Korets Østvindue er kun bevaret som Vægniche, medens dets to andre Vinduer, hvis indre Afdækninger nu er fladbuede, udadtil fremtræder i romansk Form og sikkert, trods Omsætningerne, bestaar af gammelt Kvadermateriale. Nordvinduet (H. 127 cm, Br. 61, 190 over Sokkelen) har lige Overligger med en meget flad Bue, men ingen

Fig. 2. Elsø. Plan. 1 : 300. Maalt af C. G. Schultz 1939.

Saalbænksten; i en af Smigstenene findes et rektangulært Stenhuggerfelt. Sydvinduet, hvis Overligger er brudt og udlappet, sidder forskudt østligt i Forhold til Nordvinduet. Blandt søndre Kormurs omsatte Kvadre, Vest for Vinduet, i ottende Skifte over Sokkelen, sidder Overliggeren, umiddelbart derunder (nu vendt paa Hovedet) Underliggeren til et 17 cm bredt, rundbuet Spedalskvindue af samme Lyssprække-Type som det fuldstændig bevarede i Dragstrup (Morsø Nørre-Herred). Skibets Kvadre er stærkt omsat; under Nordøsthjørnet mangler Sokkelsten, og under Sydøsthjørnet skjules Skraakanten af Mørtel, idet Sokkelen her ikke springer frem for Vægkvadrene. Intet af Skibets oprindelige Vinduer er bevaret, men før Istandsættelsen 1904 sad der romanske Smigkvadre i Østkarmene af de to østligste Sydvinduer, i Vestkarmen af Nordvinduet, og paa Grundlag af disse Spor blev de nuværende Vinduer rekonstrueret. Smigkvadrene sad dog næppe paa Plads. Syddøren, som ikke har brudt Sokkelen, hvis Skraakant i Døraabningen er stærkt slidt, er tilmuret. Overliggeren var allerede forsvundet 1884 (Uldall), og den nuværende Overligger, der samtidig tjener som Saalbænk for Skibets vestligste Vindue, er indsat 1904. Den simple, retvinklede Norddør er endnu i Brug.

I det *Indre* er Korbuen bevaret; dens Vanger har en ikke omløbende Skraakantsokkel og Kragsten med ens Profiler (to Rundstave adskilt af et Skraaled, sml. S. 783, Fig. 3), der løber omkring Vesthjørnerne. I Nordvangen findes et rektangulært Stenhuggerfelt, 18 cm højt, 14,5 cm bredt. Selve det uregelmæssige Bueslag er overpudset.

Ændringer og Tilføjelser. Kirken har haft et formodentlig sengotisk †*Taarn*, som styrtede ned en Maj-Nat 1704, hvorom Biskop Jens Bircherod 27. Maj 1704 har noteret: »Mag. Chr. Meldahl af Nykøbing kom til mig med den ubehagelige Tidende, at den ene af hans Annekskirker Elsø om Natten uformodentlig var næsten nedfalden; thi Taarnet nedstyrtede langs ud over Kirken

E. M. 1939

Fig. 3. Elsø. Indre, set mod Øst.

og sønderslog saaledes baade Tag, Loft og Mure, saa at en god Del gik til Grunde«[5]. Fundamentsten saas endnu 1884 (Uldall).

Vaabenhuset foran Norddøren, sikkert fra 1700'erne og det samme som vist paa Matrikelkortet Fig. 5, er af smaa, gule Mursten i Krydsskifte, uden arkitektoniske Detailler.

Til Klokken, som nu hænger i en rundbuet Aabning i vestre Taggavl, blev der 1708 forfærdiget et †*Klokkehus*, sikkert af nyt (Rgsk.).

Hele Triumfgavlen, der 1708 maatte ganske nedbrydes fra det øverste ned til Himlen og igen mellem Kirkerne (ɔ: Store- og Lillekirken) opmures (Rgsk.), samt Korgavlens Top og Skibets vestre Taggavl med dens Glamhul er muret af nymodens Sten. Skibets ny-romanske Vinduer har Granitkarme, delvis af gamle Kvadre, med Monolitoverliggere, indsat 1904 (Arkitekt Valdemar Schmidt). Deres Forgængere, der sad paa samme Plads, var delvis af Mursten og fladbuede om Træ-Karme og sandsynligvis fra Begyndelsen af 1800'erne, dog senere end 1818, da Kirken dengang ikke endnu havde faaet de »behøvende større og mere lysende Vinduer« (Kirkesyn).

Bygningens Granitkvadre staar blanke, Murstensdelene hvidkalkede med Undtagelse af Vestgavlen. Tagene, som alle er af Fyrretømmer, er blytækte, Vaabenhuset dog teglhængt. Det Indre har Bjælkelofter, i Skibet forskallet og pudset.

E. M. 1939

Fig. 4. Elsø. Font (S. 796).

INVENTAR

Alterbord, romansk, af Granitkvadre muret op ad Korets Østvæg, med skraakantet Monolitplade, nu næsten helt dækket af Cement og Puds. 1808 var *Helgengraven* tom og Dækstenen manglede.

Altertavle (Fig. 3) i landlig Renaissance, fra o. 1600—20, meget enkel; det tredelte Storstykke med fire joniske Søjler krones af en bred Trekantgavl. Snitværk findes kun paa Vingerne, som inderst har en Bort med skællagte Skiver; paa Kartouchekonturen, som foroven ender i et Ørnehoved, sidderen Fugl.Tavlens nuværende, brogede Staffering stammer fra 1906; om en ældre Staffering minder det nymalede »Anno 1731« i de yderste Frisefelter. I Storfeltet et Oliemaleri paa Lærred, Kristus paa Korset, sign. Erik Bayer 1906. I Sidefelterne og midterste Postamentfelt en religiøs Indskrift med moderne Fraktur: Es. 53; i Gavlfeltet Alfa og Omega omkring Jesumonogram.

†*Altertavle.* 1808 hang »et Billede af Træ, lidet over 1¼ Alen højt« paa Kirkens Sydvæg. Det forestillede »et Mandfolk med en Bog i den venstre Haand, hvorpaa har været skrevet noget, der nu er ganske ulæseligt«.

Altersølv. Kalk, »omstøbt« 1686 af Peder Sørensen, Guldsmed i Nykøbing (Rgsk. 1687). Den runde, udsvajede Fod er dekoreret med lodrette Streger og dobbelt Randlinje, Skaftet er rundt; den flade Knop har Rudebosser, hvis Felter er karrerede ligesom de indgraverede Spidsblade. Bægeret er nyere. Glat *Disk,* stemplet: H. Etzerodt. Den tidligere †*Kalk* og †Disk vejede 29 Lod og 3 Kvint.

Alterstager, o. 1675—1700, barokt profilerede, 35,5 cm høje, med løse Lyseskaale. 1687 havde Kirken ingen Lysestager »uden to af Træ, laant af Løderup« (Rgsk.).

Font (Fig. 4), romansk, af Granit, af Morsingtype. Kummen er firdelt af lodrette Rundstave og har Rundstav langs Kanten og forneden over den koniske Kummehals. Afløbshul midt i Bunden. Den firkantede Fod med Profiler langs Overkanten hviler paa en anden Sten, der har svag Skraakant paa de to Sider og rimeligvis er Fragment af Runegravstenen.

Fad af Messing, og Kande af Tin nye.

Fontelaag fra Tiden 1725—50, af Fyr, med smaa, udsavede Topstykker og

otte Bøjler omkring en drejet Midtbaluster. Graablaat malet. Opstillet over Præstestolen.

Prædikestol (Fig. 3), o. 1600, enkelt snedkret. De fire Fag er vandret tredelte med Profillister, som indrammer Kvadratfelter. Gesimslisten har indridset Tandsnitdeling. Paa Fodlisten er skaaret Reliefversaler: »I skulle øse Vand med Glede af Salighedens Kielde. Esa 12 Guds Aa...«. Ny Underbygning og Trappe[5]. Ny Staffering.

Stolestader fra nyere Tid med glatte Spidsgavle og Døre, stafferede o. 1935[6].

Præstestol, formodentlig o. 1850.

Klokke. »Aar 1905 lod Godsejer Johan Knudsen til Blidstrup og Bangsbo denne Klokke omstøbe af de Smidtske Klokke-Støberier i Aalborg«. Den tidligere †*Klokke* var skriftløs, fra o. 1500. Tvm. 73 cm (Uldall 132).

Jordpaakastelsesskovl, vistnok fra 1800'erne, af Messing, med nyere Træskaft.

GRAVMINDER

**Gravsten*, romansk, Fragment af Granit, 57 cm bred, med affasede Kanter. Indskrift med Runer: ᛚ✱ᚱᚿ:ᛁᚦᛚ:thru:iþt, muligvis Mandsnavnet Thruit[7]. Nu i Nationalmuseet.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1684—1719, div. Aar; div. Dok., deriblandt Kirkesyn 1807—21 (LA. Viborg). — Præsteindberetning, se under Nykøbing. — Museumsindberetninger af J. Magnus-Petersen 1873, C. A. Jensen og E. Moltke 1939. Revideret af E. M. og C. G. S. 1940.

F. Uldall: Optegnelser om de danske Landsbykirker III. 1884. S. 117 f. (NM). — Opmaalinger af Valdemar Schmidt i Anl. af Istandsættelsen 1904 (NM).

[1] D. H. Wulff: Statistiske Ridrag til Vendelbo Stifts Historie S. 76—78. [2] Specifikationer over Konge- og Kirketiender 1680—1743 (RA). [3] Fortegnelse over Kirker og Ejere i Anl. af Forordn. 1809 (RA). [4] Uddrag af Riskop Jens Bircherods Dagbøger, udg. ved Christian Molbech. 1846. S. 444—445.

[5] 1716 reparerede Snedker Christen Didrichsen Schytte den faldefærdige Prædikestol (Rgsk.).

[6] 1716 gjorde Snedker Schytte 9 Stole af ny og Tue Christensen (sml. Lødderup Note 12) forbedrede »de andre Stole paa Kirkens Nørreside, som i Taarnets Nedfald blev sønderslagne« samt gjorde nogle af ny. Endvidere reparerede han 8 Stole, hvorfor han af Medlidenhed med den fattige Kirke kun forlangte 5 Sldlr. (Rgsk.). [7] Jacobsen-Moltke: Danmarks Runeindskrifter Nr. 151.

Fig. 5. Elsø 1787.